

Bir ekonomi miti: "Bir üniversite kurulsun, şehrimiz kalkınsın"

2015-02-08 12:34:27

Türkiye’de birçok kişi bir şehirde bir üniversite kurulmasının o şehri kalkındıracağına dair sarsılmaz bir inanca sahiptir. "İnanç" diyorum, çünkü bu görüşün hemen hiçbir bilimsel dayanağı yoktur. Hangi şehrimiz üniversite kurulmasıyla kalkınmıştır? Üniversitenin bulunduğu illerimiz komşularına göre daha iyi bir performans mı sergilemektedir? Gerçekten ekonomik katkısı kayda değer olsaydı, 1950’li yıllarda kurulan ve Türkiye’nin ilk üniversitelerinden biri olan Atatürk Üniversitesi’nin, Erzurum’u, ilk üniversitenin yaklaşık 20 sene sonra kurulduğu, Konya ve Kayseri ilerinden ya da 30 sene sonra kurulduğu Gaziantep ilinden daha yüksek bir gelişmişlik seviyesine ulaşması beklenmez miydi? 1970’li yıllarda kişi başına milli gelir sıralamasında Erzurum 24, Denizli 38. sırada iken, neden bugün Erzurum ilk üniversitenin 1990’lı yıllarda kurulduğu Denizli’nin gerisinde kalmıştır? Bu soruların hiç birine bu yaygın inancı destekleyecek yanıtlar vermek mümkün değildir.

Üniversite bölgesel kalkınmaya nasıl katkı yapar?

Bir üniversitenin yer aldığı coğrafi bölgeye iki türlü katkı yapması beklenir:

1- Arz yönlü katkı: Üniversitelerin ürettikleri bilgi ve yetiştirdikleri insan gücü ile bulunduğu bölgedeki verimliliği arttıracakları düşünülür.

2- Talep yönlü katkı: Üniversitenin mal ve hizmet alımlarının, üniversitede çalışanların ve üniversiteye okumak için gelen öğrencilerin yapacağı harcamaların bölgeye ekonomik canlılık getireceği düşünülür.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, Türkiye’de hiçbir üniversite için yukarıdaki etkilerin ciddi biçimde değerlendirildiği bir çalışma görmedim. Dolayısıyla üniversiteler kurulurken siyasilerin –diğer birçok alanda olduğu gibi- bir fayda-maliyet analizi yaptıklarını ve iktisadi mantıkla hareket ettiklerini söylemek zor. O yüzden ben de bazı akıl yürütmelerden hareket ile bir değerlendirme yapacağım.

Öncelikle arz yönünden değerlendirme yapalım. Bir üniversitenin ürettiği bilgi ve insan gücünün bölgede değerlendirilebilmesi için bölgede bu kaynağı kullanma yeteneğine sahip bir potansiyelin olması gerekir. Bugün bile en önemli sanayi aktivitenin 1956 yılında devletin kurduğu şeker fabrikasının en önemli aktivite olduğu Erzurum’da, Atatürk üniversitesinin yetiştirdiği hangi mühendisin, işletmecinin vs. bölgede iş bulması bekleniyordu acaba? O dönemde Erzurum bölgenin "en gelişmiş" ili olduğu için, diğer illerde Atatürk Üniversitesi’nin ürettiği çıktılarının değerlendirilmesi ihtimalini düşünmüyorum bile. Benzer biçimde 1970’li yıllarda en çok göç veren illerimizden Sivas, Trabzon, Elazığ ve Diyarbakır’da üniversiteler açılmasının da arz yönlü katkı ile ilişkilendirmenin güç olduğunu düşünüyorum. Yöre halkı işsizlikten evini terk ederken bu üniversitelerin yetiştirdiği "nitelikli" işgücü bölgenin hangi işletmesinde iş bulup da verimliliğe katkı yapabiliirdi ki?

Aynı şey üniversitenin diğer çıktıları için de geçerli. Bildiğim kadarıyla Atatürk Üniversitesi’nin ilk fakültelerinden biri Ziraat Fakültesi imiş. Acaba şimdiye kadar bu fakülte tarafından geliştirilen hangi teknik, bölge çiftçileri tarafından kullanılmaktadır? Eğer böyle bir uygulama

var ise üniversiteler ile ilgili politikaları yapanlar ve bu politikaları yürütenler bunun ne kadar farkındadırlar?

Gelelim talep yönlü katkılara....Türkiye’de üniversite açılmasında aslında en fazla beklenen katkı budur. Üniversite aracılığıyla devlet, bir bölgede iş imkânları yaratacak, harcamalar artacak o bölgede ekonomik hayat canlanacaktır. Diğer taraftan, başka illerden üniversitenin bulunduğu ile gelen öğrenciler de bölgedeki konut, gıda ve eğitim harcamalarını arttıracaktır. Bu alanda da doğru düzgün bir bilimsel destek olmamasına rağmen politikacılar üniversite kurarken, yöre halkı politikacıdan üniversite kurulması talebinde bulunurken hep bu argümana dayanır. Bu akıl yürütmenin kısmen doğru olduğu kaçınılmazdır. Ancak buradan beklenen katkılar abartılmakta ya da yeterince değerlendirilmemektedir.

Talep kısmına ilişkin yanlış ya da eksik değerlendirmeleri birkaç örnek ile açıklamak istiyorum. Örneğin, Atatürk Üniversitesi’ndeki bir öğretim üyesi para biriktirip 50 bin TL’ye Erzurum’daki bir bayiden bir otomobil aldı ise bunun 50 bin TL’si de Erzurum’da kalmaz. Sadece 5 bin TL’lik bayi karı kalır geri kalan 45 bin TL otomobilin üretildiği merkeze geri döner. Özetle, vergiler aracılığı ile Erzurum’a aktarılan 50 bin TL’nin önemli bir kısmı başka bir şehre gitmektedir. Ya da başka şehirlerden binlerce öğrenci okumak için Erzurum’a gelecek bunların bir kısmı kampus dışındaki evlerde kalacaklardır. Artan talep şehirdeki kiraların yükselmesine sebep olacaktır. Artan kiralar az sayıdaki ev sahibinin yararına olsa da çok sayıdaki kiracıyı olumsuz etkileyecektir. Özetle, üniversite aracılığı ile bir bölgeye aktarılacak paranın etkisinin ne kadar ve ne yönde (pozitif mi yoksa negatif mi?) olduğu çok iyi değerlendirilmesi gerekir.

2000’lerin çılgınlığı: her ile bir üniversite

Özetlemek gerekirse, Türkiye’de, başlangıçtan beri, üniversitelerin kurulmasının bölge ekonomilerine yararları hiçbir bilimsel çalışma ile desteklenmemiş olsa da hem siyasetçiler hem yerel halk kendi illerine üniversite kurulmasını desteklemiştir. Hatta bu politika çok başarılı olmuş gibi, 2000’li yıllardan sonra "her ile bir üniversite" sloganı ile Cumhuriyet tarihi boyunca kurulan üniversite kadar üniversite 2000 yılından sonra kurulmuştur.

"Her ile bir üniversite" kurma politikasını daha önce kurulan üniversitelerin gerçekleştirdiği ekonomik başarılarla bağlamak mümkün olmadığı gibi, üniversite kurmanın arkasındaki temel politik motivasyon ile de çelişmektedir. Yukarıda değinildiği gibi X iline üniversite kurulması ile temelde hedeflenen Y ilindeki öğrencilerin X iline gitmesi ve orada ev kiralaması, kırtasiye malzemesi alması, özetle para harcayıp X ilindeki talebi arttırmasıdır. Her ile üniversite açıldığında herkes ya kendi ilindeki üniversiteyi tercih edeceği için ya da X ilinden Y iline giden öğrenci kadar, Y ilinden x iline öğrenci geleceği için sonuçta talebi arttırıp kalkınmayı sağlama imkânı kalmayacaktır.

Politikaların değerlendirilmesi sorunu

Geçen sene tatil amacıyla ailece Makedonya’ya gittik. Makedonya’da otomobil ile gezinirken otobanların hem girişinde hem de çıkışında (hatırladığım kadarıyla) 5’er Euro alındığını fark ettim. Makedonya’lı şoföre iki kişi çalıştırmaktansa neden yolun başına sadece bir gişe koyup girişte 10 Euro almadıklarını sordum. Şoför özetle "istihdam politikası" cevabını verdi. Bu cevap üzerine kızım atıldı. "Baba, madem öyle yol boyunca dört gişe koyup her birinden 2,5 Euro alsalar daha fazla kişi çalıştırmazlar mı?". Kızım doğru söylüyordu. Hatta on gişe koyup her bir gişeden 1 Euro tahsil eder ve on kişi istihdam etmiş olurlardı.

Birçok kişi –siyasetçiler, hatta bazı ekonomistler dahil- politikalara tek yönlü bakar ve sadece getirileri ile ilgilenirler. Makedonya'daki gibi politikanın sadece istihdam arttırıcı etkisi dikkate alınır. Doğru, bu politika ile daha fazla kişiye istihdam sağlama imkanı doğmaktadır ancak Makedonya'lı vergi verenler daha fazla vergi vermek zorunda kalmaktadır. Yani bu politikadan, iş bulup gişelerde çalışanlar olumlu, vergi verenler olumsuz etkilenmektedirler. İstihdam edilen kişiler evlerinde otursa ve devlet onlara para ödese muhtemelen bu politikanın Makedonyalı vergi verenlere yükü çok daha düşük olacaktır.

Benzer biçimde, üniversiteler aracılığı ile X iline kaynak aktarmak, otoyola on tane gişe koyup her birinden 1'er Euro almak gibi çok maliyetli bir politikadır. Bugün Türkiye'de vergi verenlerin cebinden milyarlarca lira para harcanıp, mezun olduktan sonra mesleği ile ilgili bir iş bulma imkanı olmayan öğrenciler yetiştirilmektedir. İşsizlik oranının yaklaşık olarak yüzde 10 olduğu Türkiye'de üniversite mezunu gençlerde işsizlik oranı yaklaşık yüzde 30'dur. Oran lise mezunu gençlerde ise yüzde 20'ye düşmektedir. Bu politikanın hayat boyu hiç gidip kalmayacağınız bir eve milyonlarca lira para harcayıp dekorasyon yapmaktan hiçbir farkı yoktur.

Ayrıca, bu üniversiteler siyasi hedefi gerçekleştirmek amacıyla alelacele kurulduğu için yeterli maddi ve insan kaynağından yoksun olduğu için bu üniversiteler verimliliği değil diploma üretimini arttırabilmektedirler (eskileri de pek farklı değil ya neyse...) Tek hedefi diploma üretmek olan, bilime katkı yapmayan, yani arz yanlı hemen hiçbir katkısı olmayan- üniversiteler aracılığı ile bir bölgeye kaynak aktarmak toplumsal maliyeti yüksek ve etkin olmayan bir politikadır. Bu politika aracılığı ile aktarılan kaynakların bölge de geliri de ne derece olumlu etkilediği belirsizdir. Velez ki kaynak aktarmak yararlı bir politika olsun. Kaynağın üniversiteler aracılığı ile aktarılması astarı yüzünden pahalı bir yöntemdir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri 1955 yılında Erzurum'a üniversite kurmaktansa oradaki gelir vergisi oranlarını yarıya düşürselerdi bölgeye aynı miktar transferi daha düşük maliyetle yapmak mümkün olabilirdi. Hatta düşük vergilerin teşviki ile bölgede girişimcilerin sayısı ve istihdam imkanları artardı.

Sonuç niyetine birkaç söz

Üniversitenin kurulduğu bölgede harcamaları arttırarak, bölgesel kalkınmayı hızlandırdığına dair hiçbir kanıt yoktur. Bu politikanın gözlemlenebilen tek sonucu işsiz üniversite mezunlarının sayısındaki artıştır.

Buna rağmen siyasetçiler vergiler aracılığı ile topladığı milyonlarca lirayı her yıl bu maksatla harcamakta, vatandaşlar da bu politikaları alkışlamaktadırlar. Hatta öyle alkışlamaktadırlar ki bundan cesaret alan politikacılar her ile ikinci üniversiteleri kurmaya başlamışlardır. İnşallah üçüncü üniversitelere sıra gelmeden birilerinin aklına "yahu biz ne yapıyoruz?" "şimdiye kadar yaptıklarımız bize neye mal oldu? Karşılığında ne aldık?" "bu kaynak aktarımını illa yapacaksak bunun daha az maliyetli bir yolu yok mu?" diye sormak gelir.